

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

SEVDA AĞABABA QIZI BƏDƏLOVA

**İNNOVASİYA İQTİSADİYYATINA KEÇİD
ŞƏRAİTİNDƏ
REAL SEKTORUN İNKİŞAFI MƏSƏLƏLƏRİ**

İxtisas: 5312.01 – Sahə iqtisadiyyatı

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2016

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin «Müəssisənin iqtisadiyyatı» kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:	Rəsul Ənvər oğlu Balayev iqtisad elmləri doktoru, professor
Rəsmi opponetlər:	Heydər Sərdar oğlu Həsənov iqtisad elmləri doktoru, professor
	Kamran Nurəddin oğlu Abdullayev iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Aparıcı təşkilat:	Azərbaycan Texniki Universiteti

Dissertasiyanın müdafiəsi «_21_» iyun 2016-cı il saat 16:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin FD 02.052 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Dissertasiya Şurası.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «_____» may 2016-cı ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, i.e.n.**

S.A.Abbasova

DİSSERTASIYA İŞİNİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. XXI əsrin əvvəlində Azərbaycan üçün başlıca məsələlərdən biri uzunmüddətli inkişaf strategiyasının seçilməsi və ardıcıl olaraq həyata keçirilməsidir. İqtisadiyyatın dinamik davamlı inkişafının təmin edilməsində innovasiyalar mühüm əhəmiyyətə malikdir, belə ki, istehsalın texniki və texnoloji bazasının davamlı olaraq yenilənməsində, rəqabətqabiliyyətli yeni məhsulun buraxılmasında, dünya bazarlarına səmərəli məhsul və xidmətlər çıxarılmasında innovasiyalar başlıca rol oynayırlar.

Müasir inkişaf mərhələsində keyfiyyətə yeni iqtisadiyyata keçid bilavasitə nəzəri biliklərin və innovasiyaların əhəmiyyətinin artması, yüksək texnoloji sahələrin rolunun güclənməsi, iqtisadiyyatda xidmət sahələrinin payının artması, şəbəkə informasiya texnologiyalarının (İnternet) təsirinin güclənməsi ilə bağlıdır. Odur ki, əlverişli innovasiya mühitinin formalaşdırılması, müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının biliklər istehsalında tətbiqi, elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin istehsalata səmərəli ötürülməsi və tətbiqi mexanizmlərindən istifadə etməklə ölkənin iqtisadi inkişafının intensivləşməsinə şərait yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Innovasiya iqtisadiyyatına keçid şəraitində innovasiya strukturunun və innovasiya infrastrukturunun idarə edilməsi, innovativ iqtisadi artımın təmin edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu da ölkənin iqtisadi və sosial xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla innovasiya iqtisadiyyatına keçid modelinin yaradılması, iqtisadi artım və innovativ inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanması zərurətini yaradır. Bu problemin həlli isə öz növbəsində real sektorda innovativ iqtisadi artımın metodoloji məsələləri üzrə tədqiqatların aparılmasını tələb edir.

Ölkə iqtisadiyyatının intensiv modernləşdirilməsi və real sektorun inkişaf etdirilməsi innovasiya amillərinin rolunun əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsi şəraitində həyata keçirilə bilər. Odur ki, innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi və stimullaşdırılması, iqtisadiyyatın real sektorunda innovasiya proseslərinin genişləndirilməsi və bununla da iqtisadi artımın təmin edilməsi məsələləri ölkə iqtisadiyyatı qarşısında duran prioritet məsələlərdəndir.

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında qeyd edilir ki, «Hazırkı mərhələdə qarşıda duran əsas vəzifə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini sürətləndirmək, neft gəlirlərinin səviyyəsindən asılı olmayaraq qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf tempini gələcək illərdə də

qoruyub saxlamaq və onun ixrac imkanlarını genişləndirməkdir». İqtisadiyyatın mövcud vəziyyəti nəzərə alınmaqla real sektorun inkişafının əsasını təşkil edən iqtisadi artımı təmin edən struktur dəyişmələrinin təhlili və innovasiya amillərinin iqtisadi artıma təsiri məsələlərinin tədqiq edilməsi öz ağırlığı ilə ölkə iqtisadiyyatı qarşısında duran problemlərdən biridir.

Bu baxımdan innovasiya iqtisadiyyatına keçid şəraitində iqtisadiyyatın real sektorunda innovasiya proseslərinin əsas xüsusiyyətlərinin, onun hərəkətverici qüvvələri və qanunauyğunluqlarının, innovasiya amillərinin təkrar ictimai istehsalə təsirinin öyrənilməsi, təhlili və tədqiq edilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. İqtisadiyyatın yeni keyfiyyətə keçidi bilavasitə nəzəri biliklərin, yüksək texnoloji sahələrin rolunun artması, iqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərinin rolunun artması ilə bağlıdır. Odur ki, iqtisadiyyatda baş verən sistemli dəyişikliklərin həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan təhlilinə ehtiyac yaranır.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Son dövrlərdə yeni iqtisadiyyata keçid məsələləri dünyanın görkəmli iqtisadçı alimlərinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan alimlərinin elmi əsərlərində innovasiya iqtisadiyyatının inkişafı problemləri, ölkənin elmi-texniki və innovasiya potensialının təkmilləşdirilməsi və innovasiya fəaliyyətində dövlət siyasətinin rolunun müəyyən edilməsi, yeniliklərin işlənməsi və tətbiqi, real sektorda iqtisadi artımın təmin edilməsində innovasiyaların rolu araşdırılmış və tədqiq edilmişdir. Onlardan Z.Ə.Səmədzadənin, Q.N.Manafovun, A.B.Abbasovun, R.Ə.Balayevin, Ə.H.Nağıyevin, M.C.Ataqişiyevin, F.Qasimovun, T.Ə.Hüseynovun, M.A.Əhmədovun, A.H.Tağıyevin və digər alimlərin tədqiqatlarını göstərmək olar.

Problemin çoxşaxəli olması geniş spektrdə elmi işlərin öyrənilməsini tələb edir. İnnovasiya iqtisadiyyatı şəraitində istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin nəzəri və tətbiqi məsələləri bir çox iqtisadçı alimlərin elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır. Onlardan A.İ.Ançışkini, T.U.Bunini, N.V.Qaponenkou, Y.V.Yakovetsi, T.N.Bankmanı, Q.Birmanı, Y.A.Karmışevi, V.N.Livşitsi və s. göstərmək olar.

Dünya iqtisadi əlaqələrin qloballaşdığı şəraitdə iqtisadi sistemlərin innovativ inkişafı məsələləri, ölkə iqtisadiyyatının rəqabətədavamlılığının yüksəldilməsi, dayanıqlı artım amili kimi innovasiyaların tədqiq məsələləri dünyanın görkəmli iqtisadçı alimlərindən P.Fişerin, Y.Şumpeterin, L.İ.Abalkinin, S.Y.Qlazyevin, L.M.Qoxberqin, L.E.Mindelinin, V.Loqinovun, İ.V.Şevçenkonun və başqalarının elmi əsərlərində tədqiq edilmişdir.

Müasir şəraitdə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin modernləşdirilməsi kontekstində real sektorun innovativ inkişaf problemləri və perspektivləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya və ölkə alimlərinin əsərlərində innovasiya proseslərinin inkişafı, müəssisələrin innovasiya fəallığının inkişafı, təkrar ictimai istehsal prosesində biliklərin və informasiyanın problemləri ilə bağlı tətbiqi və nəzəri məsələlərin kifayət qədər işıqlandırılmasına baxmayaraq bu sahədə bir sıra aktual problemlər hələ də qalmaqdadır və problemlə bağlı müfəssəl elmi araşdırmalara və təhlillərə ehtiyac vardır.

Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədini ölkə iqtisadiyyatının müasir vəziyyətini adekvat qiymətləndirməklə real sektorun innovasiyalı inkişafına yönəldilmiş nəzəri və praktiki tövsiyələrin işlənilib hazırlanması təşkil edir. Bu məqsədlə aşağıdakı vəzifələrin həlli qarşıya qoyulmuşdur:

- innovasiya iqtisadiyyatının keyfiyyət xarakteristikalarının və inkişaf meyarlarının müəyyən edilməsi;
- real sektorun inkişafında innovasiyaların rolunun qiymətləndirilməsi;
- real sektorda innovasiya proseslərinin inkişaf problemlərinin və meyllərinin aşkar edilməsi;
- real sektorda innovativ inkişaf imkanlarının və perspektivlərinin qiymətləndirilməsi;
- iqtisadi inkişafın innovasiya modelinin yaradılması imkanlarının araşdırılması və əsaslandırılması;
- real sektorda innovativ inkişafa keçidin struktur aspektlərinin nəzəri təhlili və mərhələli struktur dəyişikliklərinin xarakteristikası;
- innovasiya iqtisadiyyatı və bilik iqtisadiyyatının inkişaf mühitinin yaxşılaşdırılması imkanlarının aşkar edilməsi və onların reallaşdırılması yollarının müəyyən edilməsi.

Dissertasiya işinin obyektini iqtisadiyyatın real sektoru və burada baş verən innovativ proseslər təşkil edir.

Dissertasiya işinin predmetini innovasiyalı inkişafın real sektorda iqtisadi artımı şərtləndirən amilləri təşkil edir.

Tədqiqatın metodoloji və nəzəri əsasını innovasiya fəaliyyətinin inkişafı, transformasiya iqtisadiyyatında innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və iqtisadi artım, postindustrial cəmiyyətin formalaşması problemləri üzrə ölkə və dünya iqtisadçılarının elmi tədqiqatları və monoqrafiyaları, eləcə də mövzu üzrə elmi konfransların və simpoziumların materialları, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitə-

sinin materialları, beynəlxalq təşkilatların materialları, sənədləri və digər normativ-hüquqi sənədlər və dövlət proqramları, dövrü mətbuat və İnternet materialları təşkil edir. Tədqiqat prosesində nəzəri müddəaların alınması və tətbiqi, nəticələrin əldə edilməsində dialektik idrak metodundan, o cümlədən statistik və müqayisəli təhlil, elmi abstraksiya və iqtisadi-statistik informasiyanın toplanması və işlənməsi kimi ümumelmi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində əldə edilən nəticələrin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- ölkə iqtisadiyyatının mövcud vəziyyəti nəzərə alınaraq innovativ inkişaf alqoritmı irəli sürülmüş və əsaslandırılmışdır;

- bazar iqtisadiyyatının innovativ inkişaf tipinə uyğunluğunu təyin edən meyarlar sistemi əsaslandırılmışdır;

- real sektorda struktur dəyişmələrinin nəzəri təhlili metodikasına əsaslanaraq tədqiqatlar aparılmış və struktur islahatlarının aparılması ardıcılığı təklif edilmişdir;

- milli iqtisadiyyatın daxili və qlobal inkişaf amilləri təhlil edilərək ölkə iqtisadiyyatının innovativ iqtisadi artıma keçid modeli əsaslandırılmışdır;

- innovasiya iqtisadiyyatı müasir mərhələdə bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin inkişaf üsulu kimi seçiyələndirilmiş və onun əsas keyfiyyət xüsusiyyətləri aşkar edilmişdir;

- elmi müəssisələr və real sektorun müəssisələri arasında əməkdaşlıq prinsiplərinin, innovasiya layihələrinin vençur maliyyələşdirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən edilmişdir;

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas nəticələri beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda, o cümlədən iqtisadiyyatın müasir inkişaf problemlərinə həsr edilmiş respublika elmi-praktiki konfranslarda, seminarlarda və s. öz əksini tapmışdır.

Nəşrlər. Tədqiqatın mövzusu üzrə müəllifin 6 məqaləsi və 4 tezisi nəşr edilmişdir.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, doqquz paragrafdan, 24 cədvəldən, 3 şəkildən, nəticədən, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından, 4 əlavədən ibarət olmaqla 176 səhifə təşkil edir.

MÜNDƏRİCAT

Giriş

Fəsil 1. İnnovasiya iqtisadiyyatının formalaşmasının nəzəri əsasları və metodoloji məsələləri

- 1.1. Milli iqtisadiyyatın innovativ inkişafının elmi-nəzəri müddəaları
- 1.2. İnnovasiya iqtisadiyyatına keçidin zəruriliyi: nəzəri və metodoloji aspektlər
- 1.3. İqtisadi inkişafın innovasiya modelinin yaradılması məsələləri

Fəsil 2. İqtisadiyyatın real sektorunun intensivləşmə səviyyəsi və inkişaf meylləri

- 2.1. Azərbaycanda iqtisadiyyatın real sektorunun mövcud vəziyyəti
- 2.2. Real sektorun intensivləşmə vəziyyəti və inkişaf meylləri
- 2.3. İqtisadiyyatın real sektorunda innovativ inkişafa keçid şəraitində struktur dəyişikliklərinin nəzəri təhlili

Fəsil 3. İnnovasiya iqtisadiyyatının tənzimlənməsi sistemi və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

- 3.1. İnnovasiya iqtisadiyyatına keçid: tənzimləmə sisteminin formalaşdırılması
- 3.2. İnnovasiya iqtisadiyyatının inkişaf mühitinin yaxşılaşdırılması
- 3.3. İnnovasiya iqtisadiyyatı və real sektorun inkişaf prioritetləri

Nəticə

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

Əlavələr

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

1. Milli iqtisadiyyatın innovativ inkişafının nəzəri əsasları və innovativ inkişafa keçidin əsas istiqamətləri

İnnovasiya iqtisadiyyatının təməl elementi – innovasiyalardır və bunlar iqtisadi sistemlərin tarixi inkişafının əsas bazasını təşkil edir. Prof. A.B.Abbasova görə innovasiya «...idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi və iqtisadi, sosial, ekoloji, elmi-texniki və digər növ effektin alınması məqsədilə yeniliklərin tətbiqinin son nəticəsi...» göstərilir. Digər mənbələrdə ölkə iqtisadçıları tərəfindən innovasiya mülkiyyətin xarakterinə, həm də məzmununa və dəyərinə görə xüsusi əmtəə kimi, başqa bir mənbədə «...yeni biliklərin reallaşdırılması məcmusu...» kimi sə-

ciyyələndirilir. Bir sıra tədqiqatçılar (Y.Yakovets, K.Pavlov, R.Vayber) tərəfindən innovasiyalar texniki-iqtisadi prinsip üzrə təsnifləşdirilir.

Dar mənada innovasiyalar – ən yeni elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri əsasında yaradılmış, prinsipcə yeni xassələrə malik olan və bazarda reallaşması (satışı) nəzərdə tutulan texnologiyalar və ya xidmətlər, o cümlədən təşkilati və ya əmək prosesində tətbiq edilən və istehsalın xarakterini keyfiyyətcə dəyişdirən yenilənmələrdir. Lakin hər hansı bir yeniliyin innovasiya olması üçün o mühüm şərti ödəməlidir: innovasiyanın tətbiqi iqtisadi səmərəliliyin artımını təmin etməlidir. Ona görə də bir iqtisadi kateqoriya kimi geniş mənada innovasiyalar elə bir iqtisadi münasibətdir ki, onun vasitəsilə ETT istehsal prosesinin səmərəliliyinin artmasına təkan verir.

Biz innovasiya iqtisadiyyatı anlayışına həm müstəqim, həm də geniş mənada münasibət bildiririk. Müstəqim mənada innovasiya iqtisadiyyatı drdikdə iqtisadi artımın başlıca amilinin innovasiyalar olduğu iqtisadiyyat başa düşülür (məhsullar, texnologiyalar və xidmətlər). Geniş mənada innovasiya iqtisadiyyatı təsərrüfat üsuludur və onun əsasını innovasiyaların yaradılması üzrə iqtisadi münasibətlər sistemi təşkil edir. Beləliklə, innovasiya iqtisadiyyatı müasir mərhələdə bazar iqtisadiyyatının innovasiyaların yaradılması üzrə iqtisadi münasibətlər sistemində əsaslanan inkişaf üsuludur.

Ölkənin dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyası və qloballaşma şəraitində innovasiya tipli milli iqtisadiyyatın inkişafı məsələləri ön plana çıxır. İnnovasiya tipli iqtisadiyyatın qurulması ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının innovativ inkişaf modelinə yönəldilməsini tələb edir. İnnovativ inkişafın əsasını ictimai istehsalın səmərəliliyini yüksəltməyə imkan verən ardıcıl axtarış, hazırlıq və yeniliklərin reallaşma prosesi təşkil edir. Yeniliyin yaradılması və onun müasir dünyəvi inkişafın aparıcı iqtisadi-təsərrüfat və sosial-mədəni sistemə çevrilməsi, başqa sözlə desək, yeni istehsal sahəsinin yaranması əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə keyfiyyət dəyişmələrini tələb edir:

1. Texnoloji istiqamət. Texnologiyaların istehsalın və məhsuldarlığın iqtisadi nəticələrinə təsiri təkrar istehsal prosesinin həlledici amildir. Keyfiyyətcə yeni maddi-texniki bazaya keçid iqtisadiyyatın əsaslı şəkildə yenidən qurulmasını və onun bütün sahələrində texnologiyaların kompleks dəyişdirilməsini tələb edir.

2. İnstitusional istiqamət. İnnovativ inkişaf iqtisadi fəaliyyətin çoxşaxəliliyini, bu fəaliyyətin maddi-texniki bazasının, istehsalçı və isteh-

lakçı davranışları stereotipinin dəyişdirilməsinə müvafiq olaraq daim yenilənməsini tələb edir.

3. Sosial istiqamət. Bura bütöv bir şərtlər kompleksi daxildir: cəmiyyətin daim yenilənməyə yönləndirilməsi, tədqiqatçının sərbəst axtarış hüququ, yaradıcı əməyin adekvat qiymətləndirilməsinə zəmanət verən ədalətli bölgü sistemi kimi bütöv şərtlər kompleksi daxildir.

İnnovativ inkişafa keçidin həyata keçirilməsi üçün dövlətin apardığı innovasiya siyasətinin məqsəd və vəzifələri mərhələlərlə yerinə yetirilməlidir: elmi-texniki və innovasiya fəallığının təmin edilməsi; iqtisadi cəhətdən səmərəli olan elmtutumlu texnika və texnologiyaların istehsalatda mənimsənilməsi; yerli istehsalçıların daxili və xarici bazarlarda rəqabət mövqelərinin möhkəmləndirilməsi.

Birinci mərhələdə əsas vəzifə iqtisadi, infrastruktur və institusional əsasların yaradılmasıdır. Bunun üçün aşağıdakılar zəruridir: elmi-texniki potensialın möhkəmləndirilməsi; sahibkarlığın inkişafı üçün şəraitin yaxşılaşdırılması və ədalətli rəqabətin dəstəklənməsi; daha öncül və yüksək ixtisaslı istehsala investisiyaların stimullaşdırılması; daxili tələbatın inkişaf etdirilməsi; məhsulun keyfiyyəti və ətraf mühitin qorunması üzrə dünya təcrübəsində qəbul edilmiş tələblərin tətbiqi. Növbəti mərhələnin əsas məzmunu yeni texnoloji sistemi reallaşdıran istehsalın yaradılmasından və dünya səviyyəli elmtutumlu məhsulun daxili və xarici bazarlara çıxarılmasından ibarətdir. Bu mərhələdə hökumətin səyləri «insan amili» mexanizmlərinin yaradılması və təkmilləşdirilməsinə iri miqyasda xüsusi investisiyaların cəlb edilməsinə; intellektual mülkiyyət obyektlərinin istifadəsi və qorunmasına; innovativ inkişaf üçün zəruri infrastrukturun yaradılmasına və dəstəklənməsinə; elm və istehsalın qarşılıqlı əlaqəsinə yönəldilməlidir. Üçüncü, innovativ inkişaf mərhələsində istehsalatda müsbət meylləri saxlamaq və möhkəmləndirməklə istehsalın iqtisadi baxımdan mühüm sektorlarının əsaslı şəkildə yeni texnologiyalarla təchiz edilməsi üçün elmi-texniki və istehsalat zəminləri yaradılmalıdır. İnnovativ inkişaf strategiyası elmi-texniki sferanın cəmiyyətin iqtisadi və sosial proseslərinə sistemli şəkildə inteqrasiyasını nəzərdə tutur.

2. İnnovasiya iqtisadiyyatında iqtisadi artım və iqtisadi inkişafın innovasiya modelinin yaradılması məsələləri

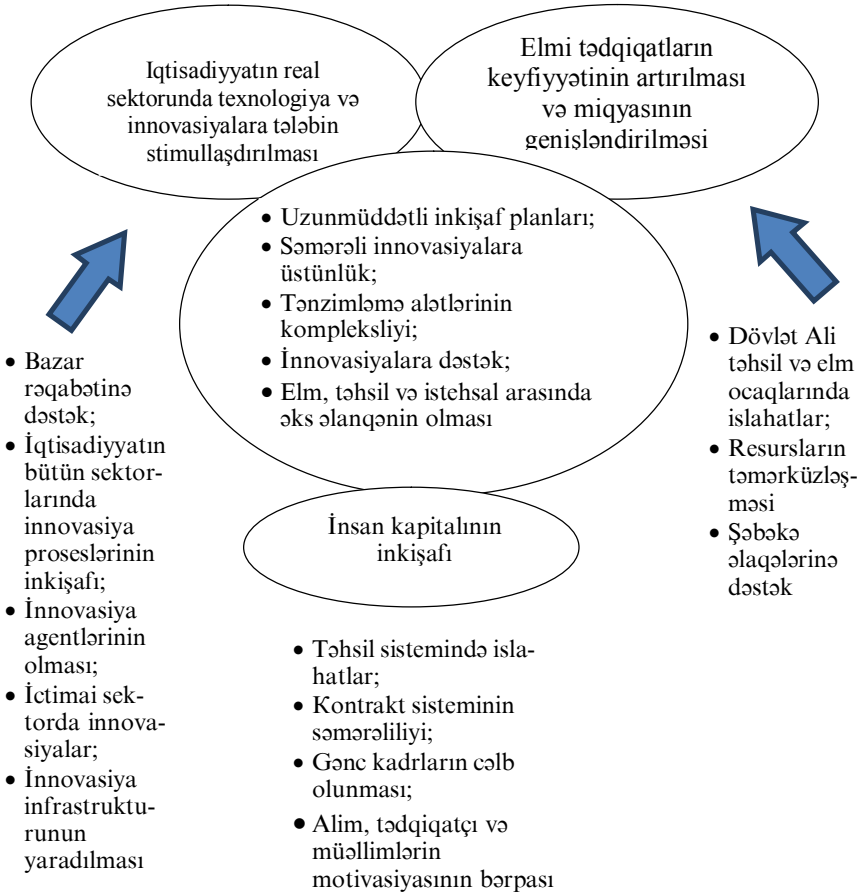
Milli maraqların reallaşması baxımından iqtisadiyyatda iqtisadi artım və rəqabətədavamlılıq məsələləri əksər ölkələr üçün prioritet təşkil edir. Bu məqsədlə Elmi tədqiqat və təcrübə-konstruktor (layihə) işləmələri və innovasiya fəaliyyəti davamlı iqtisadi artımın əsas təminatı kimi nəzərdən keçirilir. Buna səbəb, təkcə XX əsrin ikinci yarısında elmi-tex-

niki nailiyyətlərin mənimsənilməsi ilə yeni imkanların yaranması deyil, həm də bir sıra təbii ehtiyatların məhdudluğu ilə bağlı bəşəriyyətin qarşılaşdığı və yaxud gələcəkdə qarşılaşacağı çətinliklərdir. Uzunmüddətli iqtisadi artımın əsas strateji amilləri texniki tərəqqi və onu təyin edən aşağıdakı amillərdir: avadanlığın keyfiyyətinin yüksəldilməsi, insan kapitalının həcmi, elmi-tədqiqat və təcrübə konstruktor işləmələrinə ayrılan xərclərin həcmi, daxili bazarın həcmi, istehsalın təşkili səviyyəsi.

İnnovativ iqtisadi artıma keçid milli iqtisadiyyatın daxili və qlobal inkişaf amillərinə əsaslanır. Müasir dünyada siyasi və iqtisadi arenada qlobal dəyişikliklərlə əlaqədar neftin qiymətinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi Azərbaycanda innovasiya fəallığının bütün intensivləşmə imkanlarının tez bir zamanda hərəkətə gətirilməsi zərurətini meydana çıxarır. Bu halda uzunmüddətli iqtisadi artımı təmin edə biləcək innovativ inkişaf modelini seçmək vacib məsələdir.

Müvafiq mənbələrdə iqtisadi artım modelinin tədqiqatlarına böyük əhəmiyyət verilmiş və verilməkdədir. İnsan kapitalının toplanması və innovasiya fəaliyyətinin təsiri hesabına baş verən iqtisadi artım endogen artım modellərinin istifadəsi ilə həyata keçir. Ekzogen modellərdə isə əsasən mövcud resurslardan səmərəli istifadə elementlərinə toxunulur. Fikrimizcə, endogen modellər arasında P.Romerin nəzəriyyəsi daha çox diqqəti cəlb edir. Bu model K.Errounun ideyasına əsaslanır və burada iki yox, üç istehsal amili - əmək, kapital və biliklə müəyyən olunan istehsal funksiyasından istifadə edilir. Romerin modelində əmək və kapitaldan fərqli olaraq insan kapitalı ayrı-ayrı agentlərin əlində deyil, cəmiyyətdə toplanır və bütün müəssisələr tərəfindən istifadə oluna bilər. Romerin modelində məhsul buraxılışının artım sürəti istehsal resurslarının artım sürəti və texniki tərəqqini xarakterizə edən kəmiyyətlə müəyyən olunur. Texniki tərəqqini xarakterizə edən bu kəmiyyət isə əsas kapitalın həcmninə texnoloji işləmələrə çəkilən xərclərə müvafiq hissəsinin artma sürətinə mütənəsbidir. Beləliklə, əlavə əmək qüvvəsi sərf olunmadan, yalnız yeni texnologiyaların tətbiqi hesabına əldə edilən artım formalaşır (sırf texnoloji artım). Biz hesab edirik ki, bu model Azərbaycanın mövcud reallığına uyğundur və ölkədə innovativ iqtisadi artım strategiyasında tətbiq oluna bilər.

İnnovasiyalı iqtisadi inkişafın əsas problemləri və məqsədləri tərəfimizdən araşdırılmış, daxili və xarici problemlər təhlil edilərək innovasiya iqtisadiyyatına keçidin aşağıdakı alqoritmi məqbul hesab edilmişdir (şəkil 1).

Şəkil 1. İnnovasiya iqtisadiyyatına keçidin alqoritmi

1-ci şəkilin mərkəzində innovasiyalı inkişafın əsas addımları göstərilmişdir. Təqdim olunan alqoritmə innovasiya iqtisadiyyatının əsas amili insan kapitalı səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Bu halda deyilən resursun əsas elementi bilikdir. Müəssisənin fəaliyyəti prosesində işçilər müəssisənin fəaliyyəti barədə bilik əldə edirlər. Nəticədə əldə edilən bilikləri qiymətləndirmək çətin olsa da, onları kapital qismində istifadə etmək olar. Beləliklə, inkişafın əsas amili orta və kiçik müəssisələr üçün əlverişli biznes-mühitin yaradılmasıdır. Belə ki, bazarda aparıcı mövqeyə

malik olmaq və mövqelərini möhkəmlətmək üçün onlar innovasiya fəaliyyətini həyata keçirməyə məcbur olacaqlar. Beləliklə, yeni təsərrüfat şəraitinə uyğunlaşma, hər şeydən əvvəl sahibkarlıq (özəl) bölməsinin innovasiya fəaliyyətinə köklənməsində özünü göstərir. Ölkəmizdə tədricən kommertiya baxımından cəlbədicilərin innovasiya layihələrini işləyib hazırlayan müasir innovasiya strukturları yadadır və bunların maliyyələşməsinə iqtisadi baxımdan uğurlu şirkətlər cəlb edilir. Eyni zamanda, bir sıra elmtutumlu sənaye sahələrinin qlobal texnoloji mühitə inteqrasiyası baş verir. Lakin iqtisadi artım öz xarakterinə görə hələ də innovasiya yönümlü deyil, ixrac yönümlü, «xammal» yönümlü olaraq qalır.

3. Azərbaycanın real sektorunun vəziyyətinin təhlili.

Ölkə iqtisadiyyatının əsas artım mənbəyini maddi istehsal və qeyri-maddi istehsal sahələri, başqa sözlə, sənaye, kənd təsərrüfatı, tikinti, nəqliyyat və rabitə sahələrini əhatə edən real sektor təşkil edir. Cəmiyyətin ümumilikdə sosial-iqtisadi tərəqqisi real sektorun nə dərəcədə rəşional təşkil edilməsindən və onun subyektlərinin nə dərəcədə səmərəli fəaliyyət göstərməsindən asılıdır. Müasir şəraitdə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin modernləşdirilməsi kontekstində real sektorun inkişafı xüsusi aktualıq kəsb edir. İqtisadiyyatın informasiyalaşması real sektorda struktur dəyişikliklərinə səbəb olur ki, bu da yeni istehsal sahələrinin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu isə öz növbəsində iqtisadiyyatın real sektoru haqqında təsəvvürləri dəyişir, belə ki, real sektor telekommunikasiya şəbəkələrində virtual reallığı da özündə ehtiva edir. Real sektorun inkişafının əsasını texniki təchizatın yenilənməsinə və innovasiyalara yönəldilən, eyni zamanda iqtisadi artımı stimullaşdıran birbaşa kapital qoyuluşları təşkil edir.

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, 2005-2014-cü illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının inkişafına 80 mlrd. manata yaxın daxili investisiya yönəldilmişdir ki, bu da bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşlarının 60,9 %-ni təşkil etmişdir. Ölkənin maliyyə imkanlarının artmasının nəticəsi olaraq daxili investisiyaların payı ilbəl artır və bu illər ərzində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların 36,5 mlrd. manatı (28,0 %-i) neft sektorunun, 74,2 mlrd. manatı (57,0 %-i) isə qeyri-neft sektorunun inkişafına sərf edilmişdir. Son illər ölkə iqtisadiyyatının prioritet sahələrinə investisiyaların yönəldilməsi nəticəsində istehsal və emal müəssisələrinin fəaliyyəti xeyli dirçəlmiş, sahibkarlara güzəştli kreditlərin verilməsi sayəsində yeni müəssisələr yadılmışdır (cədvəl 1).

Əsas kapitala yönəldilmiş daxili və xarici vəsaitlər

İllər	Cəmi	O cümlədən							
		Daxili vəsaitlər						Xarici vəsaitlər	
		mln.man	həcmində xüs,çəkisi %-	dövlət mülk-ti		q/dövlət mülk-ti		mln.man	həcmində xüs,çəkisi %-
				mln.man	%-lə	mln.man	%-lə		
2005	5769,9	2104,9	36,5	795,3	37,8	1309,6	62,2	3665,0	63,5
2006	6234,5	2901,4	46,5	1644,6	56,7	1256,8	43,3	3333,1	53,5
2007	7471,2	4626,7	61,9	3561,7	77,0	1065,0	23,0	2844,5	38,1
2008	9944,2	7702,2	77,5	5720,4	74,3	1981,8	25,7	2242,0	22,5
2009	7724,9	6079,9	78,7	4220,0	69,4	1859,9	30,6	1645,0	21,3
2010	9905,7	7499,2	75,7	5575,1	74,3	1924,1	25,7	2406,5	24,3
2011	12799,1	10199,0	80,3	7315,6	71,7	2883,4	28,3	2600,1	20,3
2012	15407,3	12148,4	78,8	8842,3	72,8	3306,1	27,2	3258,9	21,2
2013	17850,8	13178,9	73,8	10037,5	76,2	3141,4	23,8	4671,9	26,2
2014	17618,6	12715,0	72,2	8666,5	68,2	4048,5	31,8	4903,6	27,8

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Son illər ərzində innovasiyalar bazarında bir sıra müsbət dəyişikliklər müşahidə olunur. Ümumilikdə isə ölkədəki innovasiya sferası aşağı fəallıq səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Lakin mövcud idarəetmə mexanizmi innovasiya fəaliyyətini kifayət qədər stimullaşdırmadığından bu sənədlərin reallaşması sahəsində gözlənilən nəticə əldə edilməmişdir. Belə ki, ölkədə innovasiya cəhətdən fəal müəssisələrin bütövlükdə yerli müəssisələrdə payı 3,3 % təşkil edir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə çox aşağıdır (Almaniyada – 66 %, Fransada – 46 %, Yaponiyada – 70-82%, Rusiyada – 10,5 %).

Azərbaycan sənayesində innovasiyalara qoyulan investisiyaların fəaliyyət növləri və mənbələri üzrə bölgüsünün təhlili mövcud innovasiya proseslərinin xarakteri barədə fikir söyləməyə əsas verir. Belə ki, 2005-ci ildə bütün sənaye üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin (53273 min manat) əsas hissəsi (94,1 %) mədənçixarma və emal sənayesində yeni texnologiyaların alınmasına yönəldilmişdir. Texnoloji innovasiyalara 2,02 (0,003 %) min manat, innovasiya ilə əlaqədar işçilərin öyrədilməsinə və hazırlığına, eləcə də tədqiqat və işləmələrə isə heç bir vəsait xərclənməmişdir. Əvvəlki illərlə müqayisədə 2011-ci ildə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər bir qədər yüksək (31589 min manat) olmuşdur ki, bu xərclərin də əsas hissəsi əsasən emal sənayesində texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınmasına (74,5 %-i) sərf edilmişdir. Göstərilən ildə bütün sənaye üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin cəmi 2162 min manatı, yəni 6,8 %-i elmi-

tədqiqat (emal sənayesində) və işləmələrə yönəldilmişdir. Bu vəsaitin 1964 min manatı (90,8 %-i) neft məhsullarının istehsalı üzrə, 198,0 manatı (9,2 %-i) isə kompüter və digər avadanlıqların istehsalı üzrə elmi-tədqiqat və işləmələrə xərclənmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya ilə əlaqədar işçilərin öyrədilməsi və hazırlığına 99,3 min manat, yəni çəkilən xərclərin 0,31 %-i sərf edilmişdir ki, bu da əsasən emal sənayesində neft məhsullarının istehsalı ilə bağlı işçilərin hazırlığına yönəldilmişdir.

2014-cü ildə bütün sənaye üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər ümumilikdə 21534 min manat təşkil etmişdir. Onun 56,8 %-i yeni məhsulların, xidmətlərin tətbiqinə və işlənməsinə; 15,6 %-i texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınmasına; 25,8 %-i yeni məhsulların buraxılışı üçün istehsal layihələşdirilməsinə; 0,18 %-i innovasiya ilə əlaqədar işçilərin öyrədilməsi və hazırlığına; 0,05 %-i isə elm-tədqiqat və işləmələrə xərclənmişdir. Əvvəlki illərlə müqayisədə elmi-tədqiqat və işləmələrə çəkilən xərclər 15 dəfədən çox azalmışdır (cədvəl 2).

Fikrimizcə, bütün sənaye üzrə elm-tədqiqat və işləmələrə çəkilən xərclərin bütövlükdə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərdə 0,05 % təşkil etməsi müasir tələblər baxımından qənaətbəxş hesab edilə bilməz. Yeni texnologiyaların mənimsənilməsi əsasında iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin mühüm amili müəssisələrdə tədqiqat, layihə-təcrübə və tətbiq işlərinin fəallaşdırılması ola bilər.

4. İqtisadiyyatın real sektorunda innovativ inkişafa keçid şəraitində struktur dəyişikliklərinin təhlili.

İqtisadi artımın müəyyən ediliməsində əsas problemlərdən biri ÜDM artımının nə dərəcədə innovativ xarakter daşdığını təyin etməkdən ibarətdir. Tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadi artım və istehsalın durğunluq vəziyyətindən çıxarılması daha çox innovasiyadan asılıdır. Odur ki, bütövlükdə innovasiya hesabına yaranan iqtisadi artım istiqamətinin müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün sənayedə struktur dəyişmələrinin nəzəri təhlili metodikasına əsaslanaraq tədqiqatlar aparılmışdır. Tədqiqatın birinci mərhələsində 2014-cü ildən 2030-cu ilə qədər ÜDM proqnozlaşdırılmışdır. Excel proqramının Тенденция funksiyasının köməyi ilə 1999-2014-cü il məlumatlarına əsasən sahələr üzrə proqnoz inkişaf məlumatları hesablanmışdır. Əldə olunan məlumatlara əsasən 2001-ci illə müqayisədə 2030-cu ildə ÜDM 17 dəfə artmış olacaqdır. Alınmış proqnozların təhlili xammalyönümlü istehsal

Cədvəl 2.

Sənaye sahələrində innovasiyalara çəkilən xərclərin bütün sənaye üzrə innovasiyalara investisiyalarda xüsusi çəkisi (2005-2014)

	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bütün sənayedə	53 273	49620	8 020	4 618	8 139	31 589	9326	13877	21534
Mədənçıxarma sənayesi Bütün sənayedə xüs.çəkisi (%-lə)	43 892 82,4 %	97.6 0,2%	592.3 7,4%	397.6 8,6%	4.8 0,006 %	692.9 2,2%	778,4 8,3%	8197 59,1 %	4133 19,2 %
Emal sənayesi Bütün sənayedə xüs.çəkisi (%-lə)	8 573 16,1 %	49 493 99,7%	7 428 92,6%	4 102 88,8%	8 128 99,9 %	29 319 92,8%	8083 86,7%	4066 29,3 %	17384 80,7 %
Kimya sənayesi Bütün sənayedə xüs.çəkisi (%-lə)	38.8 0,088 %	-	-	1029 22,3%	177.6 0,056 %	-	439,4 4,7%	532,8 0,383 %	178,8 0,8 %
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüş- dürülməsi və təchizatı Bütün sənayedə xüs.çəkisi (%-lə)	808.5 1,6 %	29,8 0,06%	-	-	-	-	464,5 4,98%	1614 11,6 %	17,0 0,07 %

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

meylinin saxlanacağını göstərir və növbəti 20 ilə yaxın dövr ərzində struktur dəyişmələrinin sönməsi meyli müşahidə olunacağı proqnozlaşdırılır. Əldə olunmuş proqnoz nəticələrin daha müfəssəl təhlili üçün trendlər və reqresiya tənliyi qurulmuşdur.

İqtisadi münasibətləri xarakterizə edən istehsal funksiyasının seçilmiş struktur göstəricilərinə əsasən struktur dəyişmələrinin nəzəri təhlili aparılmışdır. Bunun üçün iqtisadiyyatın real sektorunda struktur dəyişmələrini kəmiyyətə xarakterizə edən göstəricilər seçilmişdir. Yekun göstəriciyə bilavasitə təsir edən struktur göstəriciləri kimi aşağıdakı göstəricilər müəyyən edilmişdir: investisiyaların ümumi qoyulmuş investisiyalarda payı; əsas fondların ümumi dəyərində əsas fondların payı; tutulan ərazilərin ümumi istehsal ərazilərində payı; məşğul əhalinin iqtisadiyyatın digər sahələrində məşğul olan əhalidə payı. Bilavasitə təsərrüfat subyektləri qismində müxtəlif təsərrüfat münasibətlərində olan müəssisələr və təsərrüfatlar müəyyən edilmişdir.

Burada əsas yanaşma ondan ibarətdir ki, ümumilikdə istehsal olunan məhsulun həcmində innovasiya məhsulunun payı artdıqca iqtisadi artımın tempi yüksəkdir. Bununla əlaqədar olaraq əsas yekun göstərici kimi iqtisadiyyatın real sektorunda bütün sahələr üzrə ümumi innovasiya məhsulunun bütövlükdə ÜDM-dəki payı götürülmüşdür. Struktur dəyişmələri indeksinin hesablanmasında müəssisə və təsərrüfatların ümumi təsərrüfat subyektləri sayındakı payını göstərən kəmiyyətdən istifadə edilmişdir (cədvəl 3).

Cədvəl 3.

Struktur göstəricilərinin xüsusi çəkisi (Struktur dəyişmələri kütləsi – M)

	ÜDM payı	İnvestisiyaların payı	Əsas fondların payı	İstehsal əraziləri	Məşğul olanların payı	Dövlət müəss.	Özəl müəss.	Səhmdar cəmiy.	Digər özəl müəss.	Xidmət sahəsi müəss.
2005	22,5	0,7	14,4	37,3	39,4	6,6	52,7	4,1	32,4	4,2
2006	22,2	0,7	12,8	37,4	39,3	4,9	51,8	3,6	35	4,6
2007	21	0,9	12,1	37,6	39,3	7	56,6	3,7	27,8	4,9
2008	19,1	1	10,8	37,6	39,2	6,4	54,9	3,3	30,7	4,7
2009	17,3	0,7	9,6	37,7	38,9	6,2	54,3	3,4	31	5,2
2010	13,8	0,7	8,8	37,8	38,9	5,8	51,7	3,2	33	6,2

2011	10,5	1	8,5	37,8	38,5	5,5	49,4	3,1	35,7	6,2
2012	9,7	3,3	8,2	38	38,5	5,5	52,2	3,4	31,4	7,5
2013	8,2	3,4	8,2	38,2	38,2	5,2	53,1	1,8	30,6	9,2
2014	10,7	3,5	7,9	38,5	38,2	5	51,6	1,7	31,7	10
2015	9,3	4,4	7,9	38,7	39,7	4,6	56,6	1,6	26,3	10,9

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Bu və ya digər struktur göstəricisinin yekun nəticəyə təsirini müəyyən etmək üçün cüt xətti reqressiya təhlilindən istifadə edərək hər bir struktur göstəricinin ÜDM indeksinə təsiri üzrə reqressiya tənlikləri müəyyən edilmiş, korrelyasiya əmsali hesablanmışdır (cədvəl 4).

Cədvəl 4.

Cüt xətti reqressiya modelinə əsasən əldə edilən nəticələr

Struktur göstəriciləri	Cüt xətti reqressiya tənliyinin əsas parametrləri			
	Korrelyasiya əmsali	Reqressiya tənliyi	Orta kvadratik meyl	Determinasiya əmsali
İnvestisiyalar	0,55	$y = 0.26 x - 0.49$	0,81	0,31
Əsas isteh. fondları	0,93	$y = 0.97 x + 0.011$	0,35	0,86
İstehsal əraziləri	0,94	$y = 0.92 x + 0.0012$	0,37	0,88
Məşğul olanların payı	0,94	$y = 0.92 x + 0.0007$	0,37	0,88
SC	0,89	$y = 0.88 x + .0902$	0,37	0,79
Özəl sektor	0,93	$y = 0.9 x + 0.0145$	0,38	0,86
Dövlət müəssisələri	0,87	$y = 0.81 x + 0.11$	0,39	0,75
Xidmət sahəsi müəssisələri	0,92	$y = 0.81 x + .0279$	0,42	0,84
Digər fərdi təsərrüf.	0,91	$y = 0.88 x + .0485$	0,38	0,83

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Hər bir struktur göstəricisi üzrə xətti reqressiya tənliyinin həllindən alınan nəticələrdən məlum olur ki, investisiyadan başqa bütün göstəricilər yekun göstərici ilə yüksək korrelyativ əlaqəyə malikdirlər.

Struktur göstəricilərində baş verən dəyişiklərin təqribən 80 %-i ÜDM dəyişmələrinə gətirib çıxarır, qalan 20 % isə qeyri-struktur amillərinin təsirini xarakterizə edir. Xətti reqressiya tənliyində istifadə edilən əmsalların iqtisadi xarakteristikası aşağıdakı kimidir: orta əmsallar $a=0,88$ struktur amili vahid kəmiyyət qədər artdıqda və ya azaldıqda yekun göstərici ÜDM-nin orta dəyişmələrini göstərir. Bizim hesablamalarda struktur göstəricisinin vahid kəmiyyət qədər artması ÜDM-nin orta hesabla 0,88 qədər artmasına gətirib çıxarır. Hesablamalara əsasən struktur göstəricisinin dəyişmələrinə görə yekun göstəricinin nə qədər dəyişəcəyini müəyyən etmək olar.

Alınan nəticələrindən məlum olmuşdur ki, digər dəyişənlərlə müqayisədə investisiyalar, həm yekun göstərici ilə, həm də digər struktur göstəriciləri ilə aşağı korrelyasiya əmsalına malikdirlər. Təhlil edilən digər struktur göstəriciləri arasında investisiyalar daha ciddi struktur amildir. Belə vəziyyət, kiçik miqyasda investisiyalar struktur dəyişmələrində innovasiya elementlərinə neqativ təsir əöstərdiyini söyləməyə əsas verir

Bütün bunlara əsasən və cüt korrelyasiya əmsalları matrisinə əsaslanaraq struktur dəyişmələrinin aşağıdakı istiqamətini məqsəduyğun hesab edirik: ən yüksək korrelyasiya əmsalına malik olan struktur dəyişmələrindən ən az korrelyasiya əmsalına və deməli, az asılılığa və multiplikativ effektdə malik olan struktur dəyişmələrinə doğru.

Hesablamaların nəticələrinə əsasən demək olar ki, nizamlaşdırıcı potensialın möhkəmləndirilməsinə əsaslanan yeni innovasiya siyasətinin qurulması tələb olunur. İlk növbədə iqtisadiyyatın sahə strukturunun optimallaşdırılmasını həyata keçirmək zəruridir. Bu prosesdə sahə strukturunun və investisiyanın təkrar istehsal strukturunun qurulması əsas məsələlərdən biridir və innovasiyalardan istifadənin aşağı səviyyədə olması iqtisadi artımın aşağı düşməsinə gətirib çıxarır.

5. İnnovasiya iqtisadiyyatının tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

İnnovasiya fəaliyyəti subyektləri (müəssisələr, elmi mərkəzlər və s.) arasında qarşılıqlı əlaqələrin, eyni zamanda innovasiya fəaliyyətinin qanunvericilik və institusional əsasının olması innovasiya proseslərinin inkişafının zəruri şərtləridir. İnnovasiyaların yaradılması və yayılması üçün təkcə yüksək inkişaf etmiş elmin, onun nailiyyətlərini qəbul edə bilən istehsalın və innovasiya məhsulu istehlakçısının olması kifayət etmi, insanları innovasiyalar yaratmağa və onları hərəkətə gətirməyə təhrək edən maliyyə vəsaitləri, əlverişli sosial şərait və elmi-texniki tərəqqiyə yönümlülük kimi stimullar da olmalıdır.

Bütövlükdə innovasiya proseslərinin idarə olunması dövlət idarə etməsi və innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin təşkili prinsiplərinin əlaqələndirilməsinə əsasən həyata keçirilməlidir: idarəetmə sistemi dövlət tərəfindən müəyyən edilən idarəetmə ilə bazar qanunlarına tabe olan tənzimlənmənin birləşməsindən ibarət olmalıdır. Elmi-texniki prioritetlərin dəqiqləşdirilməsinin daimi fəaliyyətdə olan sistemi mövcud olmalı və onun əsasını elmi-texniki sferada cari vəziyyət və onun potensial imkanları barədə elmi-texniki cəmiyyətin ümumiləşdirilmiş məlumatları təşkil etməlidir. Prioritetlər xarici siyasət, milli təhlükəsizlik, iqtisadiyyat və biznes, ekologiya, tibb və s. sahələrdə mütəxəssislərin fikirləri nəzərə alınaraq formalaşdırılmalıdır.

Innovasiyalar sferasında dövlət tənzimlənməsinin zəruriliyi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə müəyyən olunur: ayrı-ayrı müəssisələr bahalı layihələri, birbaşa iqtisadi səmərə verən fundamental tədqiqatları həyata keçirə bilmək iqtidarında deyillər; innovasiya layihələri çox vaxt yüksək risk səviyyəsi ilə səciyyələnir və öz xərclərini kifayət qədər uzunmüddətli dövr ərzində çıxara bilirlər; qeyri-kommersiya yönümlü innovasiyalar – sosial, ekoloji, hərbi və s. yönümlü innovasiyalar da vardır; çox vaxt elmi nailiyyətlər yalnız iri miqyaslarda tətbiq edildikdə səmərə verə bilər. Bu halda dövlət ilk öncə kifayət qədər resurslara malik olan tərəfdaş, ikincisi, milli innovasiya sahibkarlığının inkişafının təşkilatçısı, üçüncüsü isə innovasiya fəaliyyətinin institusional əsasının tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

Innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas vəzifələrindən biri təsərrüfat subyektlərinin innovasiya fəaliyyətinə təşkilati-hüquqi, maliyyə-resurs dəstəyi üzrə tədbirlər kompleksinin aparılmasıdır. Innovasiya siyasəti çərçivəsində innovasiya proqramı işlənib hazırlanır ki, bu da yeni məhsul və texnologiyaların mənimsənilməsi və yayılması üzrə məsələlərin səmərəli həllini təmin edən innovasiya layihələri və tədbirləri kompleksindən ibarətdir. İstehsalatda innovasiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsi idarəetmə orqanları tərəfindən istehsalın müəyyən növlərinə, konkret layihə və proqramların, innovasiya xarakterli sifariş və kontraktların reallaşmasına yönələn iqtisadi təsir forması və metodlarının məcmusudur.

Innovasiya iqtisadiyyatının institusional əsasını milli innovasiya sistemi təşkil edir. Milli innovasiya sistemlərinin formalaşmasında və inkişafında aparıcı rol dövlətə məxsusdur. Milli innovasiya sistemlərinin fəallaşdırılmasında dövlətin tənzimləyici rolunun müəyyən edilməsində aşağıdakı yanaşma prioritet hesab olunur və onun səmərəliliyi xarici

təcrübədə də təsdiq edilmişdir: dövlət yalnız makroiqtisadi səviyyədə prioritetləri müəyyən edir və müvafiq şərait yaradır. İnnovasiya sistemi ölkənin iqtisadi sisteminin tərkib hissəsidir və makroiqtisadi siyasət, elm, təhsil, elmtutumlu istehsal və bazar arasında əlaqələndirici həlqə rolunu oynayır. Milli innovasiya sistemlərinin formalaşdırılmasının vacib tərkib hissələrindən biri innovasiya infrastrukturunun yaradılmasıdır. İnnovasiya infrastrukturuna biznes-innovasiya, telekommunikasiya və ticarət şəbəkələri, dövlət və xüsusi fondlar, texnoloji-innovasiya mərkəzləri, kiçik innovasiya biznesinə dəstək sistemləri (biznes-inkubatorlar, texnoparklar), konsaltinq şirkətləri və banklar aiddirlər.

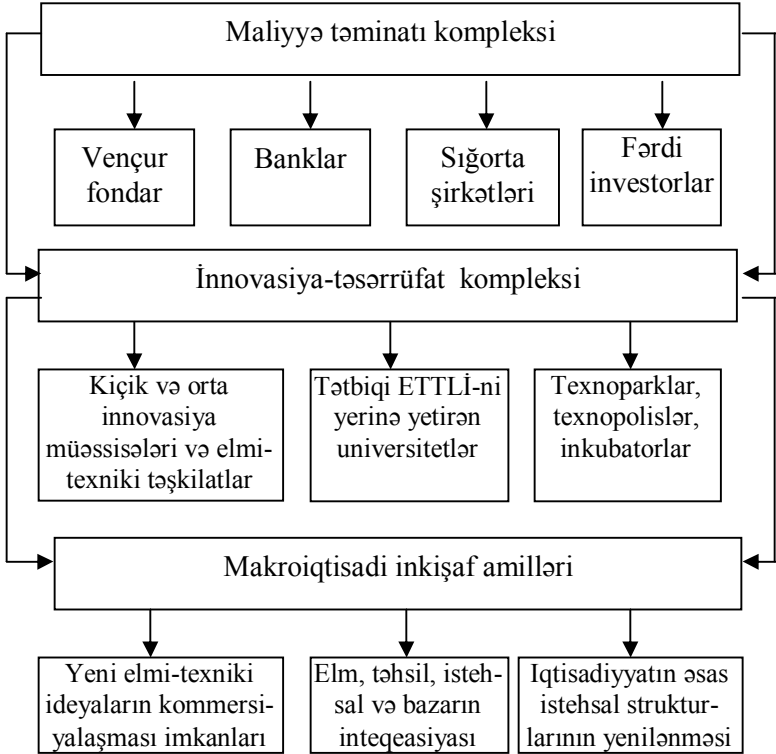
6. İnnovasiya iqtisadiyyatı və real sektorun inkişaf prioritetləri

Elmi işləmələrin istehsalatda səmərəli tətbiqini təmin edən elm və istehsal arasında qırılmaz əlaqə olmadan innovasiya iqtisadiyyatının inkişafını təsəvvür etmək çətindir. İnnovasiya iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafı prosesində innovasiyaların biliklər sferasından istehsalata ötürülməsinin təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna isə, ilk növbədə, intellektual mülkiyyət obyektləri bazarının və innovasiya infrastrukturunun yaradılması yolu ilə nail olmaq olar.

İqtisadiyyatın real sektorunda kiçik və orta sahibkarlıq innovasiya texnologiyalarının effektiv tətbiqində və inkişafında əhəmiyyətli potensiala malik olduğundan kiçik və orta innovasiya müəssisələrinə investisiyalar daha səmərəli olur. Bununla əlaqədar olaraq vençur maliyyələşmə institutlarına tələbat yaranır. Vençur maliyyələşməsi bütövlükdə innovasiya fəaliyyətinin büdcədənkənar maliyyələşdirilməsinin ən mühüm mənbəyini özündə əks etdirir. Dünya təcrübəsinin də sübut etdiyi kimi vençur maliyyələşdirməsi iqtisadiyyatın inkişafının katalizatoru sayılır və bu baxımdan Azərbaycan iqtisadiyyatında da texnoloji sektorun əsas inkişaf katalizatoru rolunu oynaya bilər. Vençur maliyyələşməsi üzrə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi və ölkə iqtisadiyyatının maliyyə sektoru üzrə xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq vençur maliyyələşməsinin struktur-funksional modeli qurulmuşdur (şəkil 2).

İnnovasiyaların istehsalda tətbiqi yüksək risklə bağlı olduğundan innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı risklərin bölüşdürülməsində layihələrin vençur maliyyələşdirilməsi mühüm rol oynayır. Məhz vençur fondlar innovasiya fondları vasitəsilə riskləri öz üzərlərinə götürməklə fəal innovativ müəssisələri riskdən azad etmiş olurlar. Belə ki, innovasiya fondlarında risklər çoxsaylı tərəfdaşlar arasında onların qoyuluşlarına mütənasib şəkildə bölüşdürülür. Vençur kapitalı innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin inkişaf etdirilməsinə, yeni məhsulun yaradıl-

masına, innovasiyaların kütləvi şəkildə tətbiqindən gəlir əldə etməyə yönəldilir. Odur ki, dövlət tərəfindən innovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsində vençur şirkətlərinin, fondlarının inkişaf etdirilməsi əsas istiqamətlərdən biri hesab edilə bilər.

ŞƏKİL 2. Vençur maliyyələşməsinin struktur-funksional modeli

Azərbaycanda sivil bazar münasibətlərinin dövlət tənzimləməsi, əsasən, makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılması, sağlam rəqabətin təmin olunması, investisiya qoyuluşları və iri miqyaslı infrastruktur layihələrinin reallaşdırılması, əhalinin sosial müdafiəsinin səmərəli təşkili istiqamətlərində həyata keçirilir.

Son illərin tədqiqatlarında inkişaf prioritetləri bir qayda olaraq: a) resursların məhdudluğu və onların daha səmərəli istiqamətlərdə cəmləşdirilməsi; b) elmi-texniki tərəqqinin müasir mərhələsi və onun yeni poten-

sial imkanları; c) materiyanın naməlum xassələrinin dərk edilməsində insan intellektinin yeni sıçrayışları ilə əlaqədardır.

Elmi-texniki prioritetlər elmi-texnoloji və innovasiya prioritetlərinin tərkib hissəsidir. Elmi texnologiyalar və innovasiya prioritetləri dedikdə, elmi nailiyyətlərin, innovasiyaların vahid «elm-istehsal» tsiklində sürətli, keyfiyyətli və məqsədyönlü inkişafını başa düşürük və bu da canlı və maddiləşmiş əməyin inteqrasiyasından yaranan intellektual əmək şəraitində, onun məzmununda və təmərküzləşməsində baş verən sürətli dəyişikliklərlə təmin olunur.

İnsan fəaliyyətinin hər bir sahəsində prioritetlər təkcə yuxarıda göstərdiyimiz səbəblərlə deyil, həm də obyektiv və subyektiv xarakterli müxtəlif amillərin məcmusu ilə şərtlənir. Onların arasında cəmiyyətin, kollektivlərin, şəxslərin keyfiyyət və çeşidinə görə artan və dəyişən tələblərini, təbii resurslardan rəasional istifadə olunmasını və ətraf mühitin qorunmasını; daim dəyişən bazar konyukturunu; siyasi vəziyyətin və məqsədlərin dəyişmələrini; iqtisadiyyatın sürətlə yenidən qurulmasını və s. göstərmək olar.

Ölkədə həyat səviyyəsinin tədricən yaxşılaşması, əhəlinin gəlirlərinin artması ticarətin canlanmasına, yeyinti sənayesinin, nəqliyyatın inkişafına, tikintinin həcminin genişlənməsinə, iqtisadiyyatın digər köməkçi sahələrinin inkişafına gətirib çıxarmışdır. Hazırda iqtisadiyyatın xammal ixrac edən sahələri ilə yanaşı sadalanan sahələr də ölkənin sosial-iqtisadi dinamikasına təsir göstərməyə başlayır. Ona görə də istehsal kompleksinin innovativ inkişafı uzunmüddətli inkişaf perspektivi üçün məqsəduyğundur.

Sənaye müəssisələrində yönümlü texnoloji innovasiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması, ixtisaslaşmış və ümumi təyinatlı sənaye şəhərciklərinin yaradılması günün prioritet məsələlərindəndir. İqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərciyi infrastrukturunun formalaşdırılması qeyri-neft emal sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamətlərdən biridir. Ölkədə milli iqtisadiyyatın elmi sənaye potensialının və rəqabət üstünlüklərinin konkret vəziyyətini nəzərə alaraq aşağıdakıları real sektorun inkişafının prioritet istiqamətlərinə aid etmək olar: ən müasir informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və tətbiqi; lazer texnologiyalarının inkişafı; nano- və biotexnologiyaların inkişafı; istehsalın təşkilinin modernləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması; müasir nəqliyyat qovşaqları sisteminin yaradılması; yeni texnologiyalardan istifadə əsasında mənzil tikintisinin genişləndirilməsi və mənzil-kommunal təsərrüfatının müasirləşdirilməsi; emal sənayesində resursqoruyucu tex-

nologiyaların tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi; qeyri-istehsal sahələrinin müasir avandanlıqlar əsasında modernləşdirilməsi.

Dissertasiya işinin sonunda mühüm əhəmiyyət kəsb edən nəticə və təkliflər formalaşdırılmışdır

Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı işlərdə dərc edilmişdir:

1. «Иновационные аспекты экономики в условиях глобализации». «İqtisadiyyat və audit»(elmi-praktik jurnal), № 3(117). Bakı-2010.

2. «Qloballaşma şəraitində industrial iqtisadiyyatdan innovasiya iqtisadiyyatına keçidin zəruriliyi». «İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika» (rüblük nəzəri və elmi-praktik jurnal), № 2/2010. Bakı-2011.

3. «Müasir inkişaf mərhələsində innovasiya proseslərinin əsas inkişaf xüsusiyyətləri». Azərbaycan elmi-tədqiqat kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı və təşkili institutunun elmi əsərləri. № 3. Bakı-2011

4. «İnnovasiya iqtisadiyyatı - ölkənin əsas sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətidir». AMEA-nın xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, № 3. Bakı-2012.

5. «Роль производства знаний в экономическом развитии современного общества». Вестник экономической интеграции (научно-практический журнал). № 1-2 (58-59). Москва 2013.

6. İnnovasiya iqtisadiyyatına keçiddə milli innovasiya sisteminin rolu. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin elmi xəbərləri. № 2 (rüblük jurnal). Bakı – 2014.

7. «Иновационное развитие экономики – основа экономического роста». Экономика, социология и право в современном мире: проблемы и поиски решений. Статьи и тезисы докладов 18-ой Международной научно-практической конференции. Пятигорск – 2013.

8. «XXI əsrin iqtisadiyyatı biliklər iqtisadiyyatıdır». Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII respublika elmi-konfransının materialları , Bakı-2013

9. «Основные тенденции развития образования в условиях инновационной экономики». «İnnovasiya, təhsilin keyfiyyəti və inkişaf» mövzusunda keçirilmiş III Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 11-13 iyun. 2014

10. «Milli innovasiya sisteminin yaradılması innovasiya iqtisadiyyatına keçidin əsas amilidir». «Azərbaycan iqtisadiyyatında keçid dövrünün başa çatması: təhlil və nəticələr milli inkişaf modelinin formalaşması problemləri» mövzusunda akademik Z.Səmədzadənin 70 illik yubileyi ilə əlaqədar keçirilmiş Respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı -2010.

Бадалова Севда Агабаба кызы
«Проблемы развития реального сектора в условиях
перехода к инновационной экономике»

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений.

Во введении обосновывается актуальность темы, определяется уровень изученности проблемы, цель и задачи, объект и предмет исследования, научная новизна и научно-практическая значимость работы.

В первой главе диссертации изучены научно-теоретические основы инновативного развития экономики, исследуются проблемы структурного кризиса в период реформаций, обосновывается необходимость перехода к инновационной экономике, а также рассматриваются теоретические и методологические вопросы этого процесса. В этой главе изучаются основные направления создания инновационной модели экономического развития, и дается алгоритм перехода к инновационной экономике.

Во второй главе анализируется состояние реального сектора на современном этапе в Азербайджане, исследованы основные вопросы формирования инновационной экономики и интенсификации реального сектора, ведется теоретический анализ структурных изменений в реальном секторе экономики при переходе к инновационной экономике, определены основные тенденции развития и даны практические рекомендации.

В третьей главе диссертации исследуются вопросы формирования системы регулирования и роль государства при переходе к инновационной экономике, анализируются взаимодействие экономики знаний с инновационной экономикой, организация процесса передачи знаний из сферы науки к производству и даны практические рекомендации по совершенствованию этого процесса в нашей стране.

В заключении обобщены важнейшие методологические и практические результаты исследования.

Badalova Sevda Agababa
Problems of development of real sector in the conditions
of transition to innovative economy

SUMMARY

The thesis consists of introduction, three heads, the conclusion and the list of the used literature.

Relevance of a subject is proved in introduction, the level of study of a problem, the purpose and tasks, object and an object of research, scientific novelty and the scientific and practical importance of work is defined.

In chapter one of the thesis scientific-theoretical bases of innovative development of economy are studied, problems of structural crisis during reformations are investigated, need of transition to innovative economy is proved, and also theoretical and methodological questions of this process are considered. In this chapter the main directions of creation of innovative model of economic development are studied, and the algorithm of transition to innovative economy is given.

In chapter two the condition of real sector at the present stage in Azerbaijan is analyzed, the main questions of innovative economy formation's and an intensification of real sector are investigated, the theoretical analysis of structural changes in real sector of economy is kept upon transition to innovative economy, are defined the main tendencies of development and practical recommendations are made.

In a chapter three of the thesis it is investigated questions of formation of system of regulation and a role of the state upon transition to innovative economy, are analyzed interaction of economy of knowledge with innovative economy, the organization of process of transfer of knowledge of the sphere of science to production and practical recommendations about improvement of this process in our country are made.

In the conclusion the most important methodological and practical results of research are generalized.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

на правах рукописи

БАДАЛОВА СЕВДА АГАБАБА КЫЗЫ

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА
В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ИННОВАЦИОННОЙ
ЭКОНОМИКЕ**

Специальность: 5312.01 – «Отраслевая экономика»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени
доктора философии по экономике**

Б А К У - 2 0 1 6